

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В США

У статті розглядаються основні етапи та особливості теоретичного і практичного становлення соціальної роботи у США спочатку 20-го століття і до наших днів. Розглянуто основні наукові течії та представників цих течій, що справили вплив на розвиток соціальної роботи.

Часто можна почути слова, що соціальна робота – це просто сучасний варіант релігійної благодійності. Насправді благодійність та соціальну роботу об'єднує лише альтруїстична установка. За всіма іншими ознаками – цілями, методами та структурою, які тісно пов'язані з особливою підготовкою працівників – виконавців, - вони суттєво різняться.

Становлення та розвиток соціальної роботи в світі проходить у постійних дискусіях. Одним з дискусійних питань є питання про місце соціальної роботи в системі наук про суспільство і людину, її саморозвитку як науки. Саморозвиток теоретичного наукового знання в соціальній роботі, в принципі, встановлений факт. Інша справа, що стосується молодих наукових дисциплін, то тут до традиційної проблеми співвідношення емпіричного компоненту науки, що тяжіє до потреб практики та обумовленої нею, та теоретико – методологічного, що завжди зберігає відому тенденцію само виробництва, само розвитку, відносної самостійності, додається проблема впливу суміжних наукових дисциплін, з допомогою яких виникає та еволюціонує нова область наукового знання.

У цьому сенсі теоретичний компонент такої наукової дисципліни як соціальна робота еволюціонує під сильним впливом народивши його психотерапевтичних, психологічних та соціологічних, а також філософсько - етичних та правових концепцій, шкіл, течій, в цілому пануючих парадигм наукового мислення названих дисциплін.

У відповідній літературі можна знайти багато різних визначень соціальної роботи, що висвітлюють ту чи іншу її грань [1]. Це природно, оскільки в науковій практиці та соціальній дії існує багаторівневий взаємозв'язок між концептуальними моделями та соціальною практикою. Діяльність теоретиків і практиків в галузі соціальної роботи носить динамічний характер. Концептуальний зміст соціальної роботи має різні дефініції в зв'язку з тим, що наукові дослідження та практична діяльність ведуться в різних галузях соціальної дійсності.

Соціальна робота є професійною діяльністю і за своїми характеристиками являє собою дію, нап-

равлену на соціальні зміни. Її ціннісно-моральна основа включає в себе ідею про те, що людині притаманний потяг надавати допомогу тим, хто її потребує. Однак ця позиція не може слугувати відправним пунктом при дослідженні генезису теорії і практики соціальної роботи. Соціальна робота складна для наукового аналізу саме завдяки зв'язку з об'єктивною якістю ірраціональності, що притаманна рівню людина-людина, хоча вона вибудовувалася як раціоналізована прагматизована дійсність, що «вписана» в логіку раціональності капіталістичного суспільства.

Виникнення соціальної роботи як теорії і практики співпадає з історичним процесом розвитку наукової думки, з науковими відкриттями XVIII – XIX ст. У XIX столітті в суспільній свідомості домінувало відношення до суспільної науки як до генератора соціальних дій на раціональних засадах. Наукові ідеї про суспільство, що виникли в XVII столітті, можуть слугувати лише передмовою до історії соціальної роботи. Саме на XIX століття, на час розквіту капіталізму і припадає зародження соціальної роботи як суспільної практики. Все, що передувало цьому можна віднести до вузької області часткової соціальної допомоги, підтримки, природної взаємодопомоги, і розглядати лише як передісторію соціальної роботи, не дивлячись на те, що в суспільних науках доволі часто можна знайти спроби «перенести» соціальну роботу в давні часи чи середньовіччя [2]. Особливо часто це можна зустріти в сучасних працях, присвячених історії соціальної роботи. Автори цих робіт або помилково ідентифікують соціальну роботу з окремими соціальними акціями влади, або з природними проявами людських взаємин.

Історія розвитку наукової думки в соціальній роботі може бути описана у широкому та у вузькому сенсах. Коли мова йде про вузьку трактовку, то мається на увазі лише аналіз сфер соціальної роботи, що направлені на здійснення соціальних змін. При використанні широкого трактування аналізують суспільство та різні соціальні теорії соціальних змін з метою перебудови суспільства. З кінця XIX століття соціальна робота розвивається поруч з іншими дисциплінами, які у XX столітті вже достатньо чітко диференціюва-

лись, як в теоретичному так і в практичному планах. На макрорівні соціальна робота найбільш близько перетинається з соціальною філософією та соціологією. Основна ідея соціальних філософів того часу полягала у визнанні того факту, що суспільство хворе, воно повинне бути вилікуване за допомогою наукового знання. Суспільно-політичні течії XIX століття також висловлювали думку про те, що для зміни та покращення соціальних умов необхідно теоретичне знання.

Можна назвати, дві точки перетину соціології та соціальної роботи: перше – це поняття соціальної проблеми, друге – соціальні зміни та діяльність, що спрямована на здійснення соціальних змін. Цілком очевидним є факт, що проблема делімітації ще довго буде існувати, як в теорії, так і в практиці. Що стосується конкуренції в системі суспільних наук, то багато буде залежати від здібностей кожної дисципліни до саморозвитку. В рамках конкурентної боротьби розкривається і проблема прихильності кожної з цих дисциплін до ідей класиків соціальних наук. Кожна дисципліна має право претендувати на свій особистий зв'язок з класиками, і таким чином позначити своє місце в системі суспільних наук, зайняти своє місце.

Перші практичні кроки в галузі теоретичного обґрунтування соціальної роботи, були зроблені феміністками в багатьох країнах світу – Алісою Саломон в Німеччині, Марією Галері у Франції, Єлизаветою Фрай в Англії, Джейн Адамс в США. Але найбільшого успіху в галузі теоретичних досліджень досягла Мері Річмонд, яка описала сутність індивідуальної роботи як методу соціальної роботи. Її підходи базувалися на основі біхвіористської школи психології і на основі психоаналізу З. Фрейда. одною з перших книг М. Річмонд в галузі теорії соціальної роботи є фундаментальна праця «Подружній візит до бідняків: керівництво для працюючих в благодійних організаціях», де філософія допомоги переосмислюється як дружня акція одного суб'єкта по відношенню до другого, тут ще присутнє філософське розуміння процесу, яке йде ще від Аристотеля. Однак ці установки були направлені не тільки на нужденних, але і на зміну суспільного негативного ставлення до цих людей. За цією працею у 1917 році виходить книга «Соціальні діагнози», в якій описані теоретичні та методологічні основи соціальної роботи.

У центрі уваги стояли питання індивідуальної роботи з клієнтом, де намітилися відходи від методів моральних переконань і альтернатив та перехід до методів впливу та соціально-психологічної взаємодії. Вперше описали процес

взаємодії соціального працівника і клієнта. Процес постає як певна послідовність, процедура, діяльність, підпорядкована певній логіці, що виражається у системному підході до клієнта. Далі процедура трансформується в метод індивідуальної роботи, який став визначальним в технологіях соціальної роботи.

М. Річмонд досить своєрідно зобразила процес взаємодії соціального працівника та клієнта «як використання здорового глузду в безглузді ситуації» [3].

Процес допомоги складався з наступних етапів:

- отримання інформації;
- діагноз (дослідження стану соціальних відхилень);
- прогноз (надія поліпшення ситуації);
- лікування (надання допомоги клієнту).

Однак у 1920 році відбулося реформування в методі індивідуальної роботи, оскільки в практику привносяться елементи психоаналізу, а це дозволяло інтропсихічні процеси аналізувати в контексті соціальних проблем. Психоаналіз розширював уяву про діагноз та давав науковий метод вивчення не тільки особистості, але і соціальних відхилень, що було особливо важливо для соціальних працівників. Оточуюче середовище, в якій знаходився клієнт, тепер інтерпретувалося в єдиній науковій системі і логіці.

В 20 - 30-ті роки психоаналітичні ідеї З. Фрейда та його послідовників висунули на перший план психодинамічну теорію соціальної роботи. Це дозволило деяким відомим спеціалістам на Заході стверджувати, що психодинамічний підхід виріс із визнання того, що морально-терапевтична традиція, добродійність принесли в соціальну роботу багато ненаукового, приблизного, неточного, всього того, що базувалося на здоровому глузді. Це не дозволяло вирішувати багато завдань соціальної допомоги, що були пов'язані з труднощами керування поведінкою людей, збереження їх здоров'я та реабілітації. Психодинамічні, психосоціальні теорії соціальної роботи і сьогодні використовують досягнення фрейдизму та неофрейдизму, інколи модернізуючи та переосмислюючи їх. В той же час вони мають самостійну специфіку, орієнтуючись на комплексну, цілісну підтримку людини, хоча і акцентують увагу в цій проблематиці на психологічних та соціально-психологічних компонентах.

Окрім розробки моделей взаємодії на основі психоаналітичної теорії, визначалися принципи взаємодії соціального працівника та клієнта, які Річмонд називала принципами ментальної гігієни. Далі ці принципи будуть прийняті у якості

основи етичного кодексу соціального працівника.

З теоретичної діяльності Річмонд почав оформлюватися певний підхід, школа соціальної роботи, яка отримала назву «діагностична школа», діагностичний підхід в соціальній роботі. Інший підхід в розвитку теорії та практики соціальної роботи ми знаходимо у напрямі, що отримало назву «функціональна школа соціальної роботи». Ідеологами даного напрямку стали О. Ранк та Дж. Тафт.

Функціональна школа в основу своєї теоретичної побудови поклала не діагноз, а процес взаємодії соціального працівника і клієнта. За їхньою думкою, найбільш важливий у взаємодії соціального працівника і клієнта є процес як форма і засіб зміни ситуації. Звідси основне завдання полягало в тому, щоб допомога була прийнята і усвідомлена клієнтом. В цьому випадку встановлюються інші взаємовідносини між суб'єктами, вони стають партнерами і несуть рівну відповідальність за зміну ситуації.

Головний напрям даної теоретичної думки полягало у створенні і розвитку технік та методів допомоги клієнту. Гуманістичні підходи Маслоу та Джибельмана визначили подальший розвиток функціональної школи соціальної роботи. Дана школа бере на озброєння теоретичні постулати про особистість як систему, що постійно тяжіє до свого позитивного саморозвитку. Такі уявлення про особистість дозволяли будувати інші підходи в техніках та методах допомоги.

В 50-ті роки розвинулася валеологічна теорія соціальної роботи, що основана на досягненнях екопсихології (питань екологічної терапії, збереження здорового способу життя), що сприяла формуванню у населення ідеології і практики життєзберігаючої поведінки, зміни суспільної свідомості в цьому плані, підвищення цінності здорового життя.

Приблизно в цей час отримує свій розвиток педагогічна теорія соціальної роботи, що активізувала аналіз соціально-педагогічних можливостей громад та теоретичне осмислення роботи з соціальними групами, надання допомоги людині у мікро середовищі, тобто за місцем проживання.

В середині ХХ століття збільшується вплив марксистської теорії соціальної роботи, що посилювалося перевагою лівих сил у більшості індустріально розвинутих країн. Її основна ідея це перетворююча активність особистості у вирішенні власних проблем та проблем оточуючого середовища. У суспільстві, що побудовано на основі принципу соціальної справедливості,

державна опіка розповсюджується на всіх громадян.

Подальше становлення соціальної роботи в США як наукової теорії проходило по чотирьом основним напрямках:

- теорії індивідуальної роботи;
- теорії групової роботи;
- теорії об'єктивної роботи;
- теорії соціального адміністрування і планування.

До кінця 60-х років у професійних соціальних працівників виникла потреба у систематизації накопичених знань. Був створений список теорій, що систематизувалися за положенням, і були зроблені спроби оцінити відносну цінність кожної з них. Однак справа обмежилася лише описом. Небагато теорій було піддано ґрунтовному аналізу, і небагато зусиль було прикладено до систематичного зіставлення схожостей та відмінностей між різними підходами до справи [4].

Із-за того що сфера соціальної роботи була перенасичена різними теоріями, часто стали використовувати раціоналізацію. В концептуальному сенсі це було привабливо. Стверджувалося, що в основі теорії і практики соціальної роботи лежать єдині цілі. Однак до 70-х років стало зрозуміло, що ейфорія з приводу уніфікації теоретичних знахідок була передчасною. Виникли нові теорії, в тому числі такі, що надавали більше місця поглядам клієнта, і клієнт став центром і зосередженням практичних зусиль соціального працівника. Однак сьогодні спостерігаються спроби об'єднання всіх розглянутих напрямів в єдину теорію на основі холономних та синергетичних підходів.

Даний методологічний підхід до впливу і взаємодії дозволяє, передусім, для соціальної роботи відійти від її основопологаючих принципів «особистість-середовище» та «середовище-особистість» і обрати в якості нового робочого підходу принцип «я та інші». Така установка дозволить зосереджуватися не на одному зв'язку або домінанті, оскільки це протирічить природнім об'єктивним системам, а як мінімум на шести, які необхідно враховувати при побудові концепції та системи пояснення та розуміння феноменологічного ряду. Тетраedr як система взаємозв'язку соціального працівника та клієнта стає в цьому випадку моделлю опису процесу допомоги. В цьому випадку соціальна робота виступає в якості проміжної ланки, що дозволяє налагоджувати зв'язки людини зі світом, не надаючи переваги ні особистості, ні середовищу, що спостерігалось раніше в теоретичних

підходах в соціальній роботі. З другого боку, ці принципи дозволяють будувати глобальні моделі соціальної роботи на різних рівнях: політичних, суспільних, духовних, географічних оскільки глобальний контекст можна змодельовувати як змінюючи основу для соціальної роботи та її окремих частин.

Американські дослідники А. Комбс та Гібельман [5], досліджуючи історію соціальної роботи, звертають увагу на той факт, що не стільки організаційні проблеми, скільки ідеологічні конфлікти ускладнювали процес становлення професійного статусу соціальної роботи. Соціальній роботі притаманна наявність протиріч поглядів та концепцій, взаємовиключаючих одне одного.

Треба сказати про дві змінні величини теоретичних парадигм соціальної роботи. Першою змінною є дихотомічна єдність теорії і практики в контексті історії розвитку наукової думки. В рамках цієї єдності існують два основні напрями: «від теорії до практики» та «від практики до теорії». Напрямок наукової думки в соціальній роботі «від практики до теорії» найбільш вивчено, і він є більш відомим у світовій літературі про історію соціальної роботи.

Друга група змінних пов'язана з природою соціальних проблем. Тут також два основних напрями, пов'язані з визначенням першопричини соціальної проблеми та відповіді на питання: кого необхідно лікувати – суспільство чи людину?

Для побудови концептуальної моделі еволюції наукової думки в соціальній роботі в межах першої дихотомії змінних величин були природно пропущено багато деталей, що були пов'язані з діалектикою взаємовідносин між практикою та теорією. В реальному житті цей взаємозв'язок носить складний характер і являє собою одне з найбільш спірних питань в соціології, філософії науки та теорії пізнання. Багато дослідників визнають відносну незалежність теорії в суспільних науках та соціальній практиці. Однак по відношенню до соціальної роботи ситуація є більш складною і більш діалектичною, оскільки сама соціальна робота передбачає соціальну дію. При першому підході стверджувалася пріоритетність теорії і підкреслювалося, що її основна роль полягає в тому, щоб керувати соціальною дією. Безумовно, в рамках цього напрямку ніколи не применшували значення практики. Подібне характерне для протилежного напрямку – «від практики до теорії», в рамках якого соціальна практика та соціальна дія служать основою генерування теоретичних знань.

Друга дихотомічна пара змінних величин в контексті проблеми природи соціальних відносин також носить діалектичний характер і не може бути представлена спрощено. Сучасна наукова думка усвідомлює недоліки поляризації у визначенні причин соціальних проблем. Зараз очевидним є те що їх причини слід шукати у багаторівневих системних явищах, серед яких існує складна діалектика взаємозв'язку і взаємозалежності. Однак для дослідження генезису ідей в соціальній роботі можна користуватися методом абстракції і все ж таки поляризувати причини соціальних проблем. Тим більше що для соціальної роботи як соціальної практики досить важливою є етична концепція людини: діалектика добра і зла в природі людини.

Ті, хто в XIX ст. стверджували, що суспільство генерує соціальні проблеми і є їх першопрчиною, відносились до групи мислителів та практиків, що намагались створити нове суспільство. Діаметрально протилежним цьому напрямку пошуку причин соціальних проблем являлась думка про індивіда як генератора і першопричини соціальних проблем. Прибічники цієї концепції вважали, що основна причина соціальних проблем людини закладена в її психопатологічному або моральному занепаді. Тому для того щоб боротися з соціальними проблемами, необхідно «лікувати», виправляти індивіда, використовуючи психіатричні, психологічні та моральні методи впливу.

Сьогодні спостерігається тенденція розширення методів та технологій, а також теоретичних підходів в галузі теорії пізнання соціальної роботи. Це розширення кордонів, проходить за рахунок приєднання та адаптації концептуальних розробок суміжних галузей теорії і практики соціальних наук та адаптації їх до потреб соціальної роботи. В основу теоретичного підходу в соціальній роботі досить часто залучається не весь метод з складною структурою та системою принципів, а лише його частина, котра необхідна для вирішення предметних завдань соціальної роботи. В залежності від потреб у вирішенні завдань допомоги можливі різні аспекти та співвідношення базових теорій.

V. N. Timenko

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ТЕОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В США

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные этапы и особенности теоретического и практического становления социальной работы в США с начала 20-го столетия и до наших дней. Рассмотрены основные научные направления и их представители, которые сделали большое влияние на развитие социальной работы.

V. N. Timenko

THE MAIN STAGES OF FOUNDATION OF THE SOCIAL WORK IN THE USA

SUMMARY

There were examined the main stages of foundation of the social work in the USA from the beginning of the 20th century till nowadays. There was made analysis of the main scientific trends, personalizes, witch influenced to the theory and practice of the social work in the USA during the 20th century, and also there was made an attempt of giving periods to the development of the social work in the USA.